

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi

BENĞİ World Journal of Yörük-Türkmen Studies

ISSN: 2717-6584

Osmanlıdan Cumhuriyete Kadın Hakları ve İngiliz Basınının Çağdaş Türk Kadını Algısı

Women's Rights from the Ottoman Empire to the Republic and the British Press's Perception of Contemporary Turkish Women

DOI: 10.58646/bengi.1228729

*Elçin Yılmaz**

Özet

Bu çalışmamızda öncelikli amacımız Gazi Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen devrimlerle Türk kadınının elde ettiği hakların İngiliz basını tarafından nasıl algılandığını örneklerle ortaya koymaktır. Bunu yaparken çalışmamızda doküman analiz tekniği kullanılarak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk kadınının sosyal ve siyasal haklar bakımından geçirdiği aşamalar irdelenerek tarihsel perspektif içerisinde konu incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak doküman incelemesi yapılmıştır. Doküman analizinde yararlandığımız kaynaklar özellikle, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'ndeki ilgili belgeler ve yayınlar, Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk kadınları ile ilgili söylev ve demeçleri, İngiliz basınında yer alan önemli gazete yazılarından oluşmaktadır. Bunlara ek olarak çalışma konumuzla ilgili temel kitap ve makalelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Kadını, Mustafa Kemal Atatürk, Afet İnan, İngiliz Basını, Kadın Hakları.

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Dr.Öğr.Üyesi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, elcin.yilmaz@ieu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6385-8504.

Atıf/Citation: Yılmaz, E. (2023). Osmanlıdan Cumhuriyete Kadın Hakları ve İngiliz Basınının Çağdaş Türk Kadını Algısı. *BENĞİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*. 2023 (1), 93-116.

Abstract

In this study, our primary aim is to reveal the British press perceives examples of how the rights of Turkish women achieved by the revolutions carried out under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk. While doing this, in our study, the subject was searched in a historical perspective within the stages that Turkish women went through in terms of social and political rights, from the Ottoman Empire to the Turkish republic. This study employs qualitative description method and document analysis technique. Document review was used as a data collection tool. In line with the document review, the sources particularly comprises State Archives of the Presidency of the Republic of Turkey, the speeches and statements of Mustafa Kemal Atatürk about Turkish women, and important newspaper articles in the British Press. In addition, prominent books and articles were used about the subject.

Key Words: Turkish Woman, Mustafa Kemal Ataturk, Afet Inan, British Press, Woman Rights.

Giriş

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan Millî Mücadele 3 yılı aşkın bir süre devam etmiş ve 9 Eylül 1922'de İzmir'de büyük bir zaferle sona ermiştir. 24 Temmuz 1923 tarihinde İsviçre'nin Lozan kentinde Türkiye Büyük Millet Meclisi İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan ve diğer taraf devletlerle Lozan Barış Antlaşması'nı imzalayarak cephede kazandığı başarıyı siyasi olarak taçlandırmıştır. 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuş, merkezine bireyi ve bireyin demokratik haklarını alan bu yeni devlet gerçekleştirdiği devrimlerle çağdaş, laik, adil ve demokratik bir toplum oluşturmak için çalışmaya başlamıştır. 3 Mart 1924'te halifeliğin sona erdirilmesiyle birlikte devletin siyasal yapısındaki çağdışı tüm geleneksel, dinsel otoriteler ve kurumlar yok olmuştur (Kili, 1998: 88).

Hukuk, ekonomi, eğitim ve devletin siyasal yapısı gibi önemli alanlarda gerçekleştirilen devrimlerle çağdaş bir ulus devlet inşası amaçlanmıştır. Şüphesiz bu amaçla çıkılan yolda kadını ve erkeği toplumun eşit bireyleri olarak gören cumhuriyet düşüncesi Türk kadınına da çağdaş haklarını teslim edecek, onun yüzyıllar boyunca geri kalmışlığının nedenlerini yok etmek için üzerine düşen görevi fazlasıyla yapacaktır. Çünkü geri kalmışlıktan kurtulmak, çağdaşlaşmak isteyen toplumlar için çözülmesi gereken en önemli sorun eşitlik konusudur (Kili, 1998: 89).

Mustafa Kemal'in entelektüel birikiminin yol göstericiliğinde sanatta, kültürde, ekonomide, toplumsal ve siyasal hayatta Türk kadını her bakımdan özgürleştirilmiş ve çağdaş haklarına kavuşturulmuştur.

1. Osmanlı Devleti'nde Kadın

Osmanlı toplumunda hâkim kültür İslam dinine bağlı olarak gelişme göstermiştir. Teokratik bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde toplumsal yaşam, devlet düzeni ve hukuk da dinî esaslara dayandırılmıştır. Bunun neticesi olarak, kadının da ailedeki ve toplumdaki yeri dini esaslara göre belirlenmiş, dış görünüşünden aile hayatına kadar bütün kurallar bu çerçevede oluşturulmuştur. Osmanlı kentlerinde Müslümanlar arasında kadınlı erkekli bir toplum hayatı gelişmemiştir. Türk kadını erkeğin maddi bağımlılığı altında yaşamını sürdürmüş ve ülkenin ekonomik etkinliğine pratikte hiç katılmamıştır (T.C. BOA, DH. MUI-109/29, Tanör, 1999: 153). Örneğin, İstanbul'da bir kadın kocası bile olsa ne sokakta ne arabada bir erkekle yan yana gezebilirdi. Kadın kocasıyla birlikte hiçbir zaman bir toplantıda bulunamamıştır. Tramvaylarda, vapurlarda kadınlar ile erkekler bir

perde ile ayrılırmıştır. Kadınların kocaları yanında dahi olsa geç saatlere kadar dışarıda olmalarına izin verilmemiştir (T.C. BOA, İ. ZB., 2/15). Tiyatrolarda kadın rolleri ya erkekler tarafından ya da Hıristiyan kadınlar tarafından oynanmıştır (Belfast News Letter, 25 Aralık 1925: 10). Kadınların tiyatroya gitmesine izin verildikten sonra bile kadınlara özel günler belirlenmiştir. Bu yasaklar nedeni ile 20.yüzyılda dahi peçeyi kaldırmak söz konusu olmamıştır. Yalnız Jön Türkler tarafından gizlice dağıtılan bir broşürle bunun dinle hiçbir ilgisi olmadığı, aksine daha ilkel bir dinsizlik geleneğinin kalıntısı olduğu ileri sürülmüştür (Kinross, 2016: 90). Toplumsal hayatta eve kapanan kadınlar sosyal hayatta olmadıkları gibi resmi kayıtlara bile geçmemiştir (Karpas, 2010: 104-105, Güneş, 2014: 224-225, Maden, 2012: 110-113).

16. ve 17. yüzyıllardan itibaren Osmanlı yönetici sınıfları kadınları toplum yaşantısından uzak tutmak üzere bir dizi kararlar almıştır. Kadınların ticari faaliyetlerden alıkonulması, kılık kıyafetlerinin düzenlenmesi, hatta belli günler sokağa çıkmasının yasaklanması gibi uygulamalar kadını ekonomik ve toplumsal yaşamdan gittikçe daha da koparmıştır. Örneğin, Müslüman kadınların tesettüre uymayarak mesirelerde gezinmekte ve eşleriyle açık arabalara binerek geç vakte kadar dışarda kalmaları neticesinde bunun engellenmesi için Zaptiye Nezareti'ne bir tebligat yazılmıştır (T.C. BOA, DH. MUI. 5-8, Tekeli, 1983: 1192). Tanzimat'a kadar olan dönemde çıkarılan bazı fermanlarda kadınların toplumsal yaşamlarına kısıtlamalar getirildiğini daha net bir şekilde görülmüştür. 1610 yılında kadınların erkeklerle aynı sandala binmelerinin yasaklanması, 1603'te kaymakçı dükkânlarına girmelerinin, 1787 de mesire yerlerine gitmelerinin yine 1828 yılında ince kumaştan ferace giymelerinin yasaklanması bu kısıtlamalara örnek olarak verilebilir (Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2015: 80-110).

Eğitimde de benzer kısıtlamalar ve engellemeler söz konusu olmuştur. Tanzimat dönemi öncesi eğitim, esas olarak mekteb-i sıbyanlarda verilen bir ilköğretim ile bu amaçla özel olarak kurulan medreselerde verilen bir yükseköğretimden oluşuyordu. Kızlar, hemen yalnızca din eğitimi veren mekteb-i sıbyan'a devam edebilmekle birlikte, yükseköğretimin medreselerine gitmelerine hiçbir olanak yoktu (Caporal, 1999: 103). II. Mahmut döneminde "ilköğretim zorunluluğu" konulmuş ise de bu hiçbir biçimde uygulanamamıştı. Ancak uygulamadaki işlevsizliğe rağmen, devletin eğitimi artık kamu hizmeti olarak gördüğünü ve bu hizmetin yerine getirilmesini üzerine aldığını bize göstermesi açısından önemli bir gelişmedir (Üçok, Mumcu, Bozkurt, 2018: 340). Tanzimat dönemi, eğitim alanında yüzyıllık kurulu düzeni altüst etmiştir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ile birlikte

başlayan Batılılaşma hareketleri kapsamında 1847 yılında kölelik ve cariyelik kaldırılmış, 1857’de veraset haklarında kız ve erkek çocukları eşit bir statüye getirilmiş, kadınların geriliğini ve cehaletini toplumsal gerilemenin bir nedeni olarak gören aydınların kadınların eğitilmesi gereğini kabul etmeleri ile birlikte 1842’de ilk ebelik kursları, 1858’de ilk kız rüştiyeleri, 1863’te ilk sanayi okulları, 1870’te kız öğretmen okulları açılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda kadının eğitim ile ilgili hakları konusundaki ilk tartışmalar da bu dönemde gerçekleşmiştir. Aydınlar, kadını toplum içinde etkili bir hale getirmek için özellikle eğitim konusu üzerinde durmuş ve Avrupa’da kadına tanınan hakların Osmanlı kadınlara da tanınması için çaba göstermişlerdir. Bu dönemde çıkarılan bazı gazete ve dergilerde kadının durumunun iyileştirilmesi ile ilgili yazılar yazmışlardır. Onlara göre İslamiyet Müslüman kadına Batıdakinden daha fazla hak vermiş olsa da toplumda kadına biçilen rollerin buna izin vermediği bazı aydınlar tarafından kabul edilmiştir (Kemal, 2018: 20-21). Muhafazakârlar ise kadının siyasi hayatta yer almasına karşı gelirken, Türk kadınının yerinin daha çok evi ve ailesi olduğu, bu nedenle toplumsal ve siyasal haklar verilmesinin henüz erken olduğu düşüncesini taşımıştır. (Konan, 2011: 162). Bu düşünce maalesef kadına haklarının verilmesinde uzun yıllar gecikmelerin olmasına sebep olmuştur. Tanzimat reformları ışığında girilen reformlarda kadının eğitimi gerekli görülmüş olsa da bu eğitimin de sınırları çizilmiş, kadının erkek ile eşit bir eğitim öğretim programına tabi tutulması öngörülmemiştir. Osmanlı zihniyetinde kadının mekânı hanesidir, kadın öncelikle evinin kadını olmalı, ev işlerini öğrenmesi hâkim olmuştur. Dolayısıyla Meşrutiyet yıllarına kadar Osmanlı’da kamusal alan erkeğin tekelinde kalmıştır (Toprak, 2017: 41).

Tanzimat döneminde eğitimle ilgili önemli reformların başında 1859’da ilk kız mekteb-i rüştiyesi Cevri Kalfa’da “kadınlara mahsus sanayi” dersinin okutulmaya başlanması, 1864’te Mithat Paşa’nın Rusçuk’ta yetim kızlar için ordunun dikim ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir dikim atölyesi niteliğinde ıslahhane açması, 1869’da İstanbul’da dikimhane özelliğindeki Kız Sanayi Mektebi’nin açılması gelmektedir (Akyüz, 2001: 159). 26 Nisan 1876’da kız öğretmen okullarının (Dar-ül-muallimi) açılması kız çocuklarının nitelikli yetişmesi açısından çok önem taşımaktadır (Caporal, 1999: 103). Ancak, kızların eğitimi lehinde yapılan bu girişimlere rağmen daha sonraki dönemlerde nüfusun büyük bir bölümünün yine dini okullara gitmeyi sürdürdüğünü de ifade etmek gerekmektedir. Nitekim, toplumsal yapıdaki muhafazakâr ve gelenekçi yapıyı kırmak daha uzun bir zaman alacaktır. Fakat her şeye rağmen gelişim ve değişim süreci bir kez

başlamıştır ve Dar-ül-muallimat'ı bitiren kızların sayısı sürekli artmış, genç kızlar Rüştîye'ye daha çok yönelmişlerdir. Kızlar için ilk idadiye Abdülhamit döneminde 13 Mart 1880'de İstanbul'da açılmıştır. 1884'te, Kız Sanayi Mektepleri gibi teknik okullara yeni bir düzenleme getirilmiş, öğrenim süresi beş yıla çıkarılmıştır (BCA, Fon Kodu: 030.10.00.00.142.16.13.1, 24.11.1928, Unat, 1964: 38). Bu modern kurumlardan yararlanabilen üst tabakalara mensup ve büyük kentlerde yaşayan kadınların sayısı çok az olmasına rağmen 1868'den 1897'ye kadar çıkan "Terakki" adı altındaki gazetelerde kadınlar ele aldıkları yazılar ile Tanzimat'tan itibaren aldıkları eğitimin yansımalarını toplumda göstermişlerdir¹ (İnan, 2014: 335). 1868 yılında başlayan ve kadınların hak ve düşüncelerini ele alan kadın dergi ve gazeteleri özellikle II. Meşrutiyet döneminde çoğalmıştır. İttihatçı kadrolar üzerinde "toplum mühendisliği" yönü ağır basan pozitivist düşüncenin etkisi bu noktada bariz bir şekilde görülmektedir. Yeni bir toplum inşasını hedefleyen İttihatçılar, bu doğrultuda kadına toplumsal ve siyasal hayatın içerisinde yer vermek düşüncesini savunmuşlardır. İttihatçıların önemli ideologlarından Ahmet Rıza'nın kaleme aldığı ve 1908'de Paris'te yayınladığı "Vazife ve Mesuliyet" eserlerinin üçüncüsü "Kadın" başlığını taşımaktadır (Gündüz ve Bardak, 2011: 113). Bu risalede Ahmet Rıza, Osmanlı-Türk toplumunun medenileşmesi için kadının toplumsal konumunun iyileştirilmesi meselesi üzerinde durmuştur. İttihatçıların kadın konusuna verdikleri bu önem II. Meşrutiyet döneminde kadın gazete ve dergilerinin sayısındaki artış ile paralellik göstermektedir. Bu gazete ve dergilere "Kadın" (1908), "Kadın Bahçesi" (1912), "Kadınlar Dünyası" (1912), "Kadın Hayatı" (1912), "Kadın Duygusu" (1913), "Kadınlar Alemi" (1913), "Kadınlık" (1913), "Kadın Hayatı" (1918), "Kadın Kalbi" (1919) örnek olarak verilebilir (İnan, 2014: 340).

Birinci Dünya Savaşı arifesinde, 1914 yılında üniversitede genç kızlara yönelik ilk dersler vermeye başlanmıştır. Bu derslerde, kadınların haklarının öğretilmesi, evrenbilim, bilimsel kavramlar, genel sağlık ve özel olarak da kadın sağlığı, tarih, ev bilgileri ve pedagoji konularına yer verilmiştir. Bakanlık, üniversite bünyesinde kızlar için özel bir bölüm açmıştır. Bölüm, edebiyat, matematik ve doğa bilimlerinde üç yıllık eğitim verecek şekilde üç fakülteden oluşturulmuştur. Bununla birlikte, öğretimin değişik düzeylerini ilgilendiren reformlar bütünü, bizi yanıltmamalıdır. Çünkü kadınların büyük çoğunluğunun

¹ Bu gazete ve dergiler tarih sırasıyla şunlardır: "Terakki" (1868), "Terakki-Kadınlara" (1869), "Terakki Mizah" (1870), "Terakki" (1870), "Terakki Küçük Mizah" (1870), "Terakki Eğlence" (1870), "Terakki" (1874), "Terakki-i Maarif" (1881), "Terakki" (1897)

gerçekleştirilen ilerlemelerin çok uzağında kalmaları yüzünden, bunlar mütevazı reformlar olarak kalmıştır. Üstelik eğitim kurumlarının sayısında görülen artış, öğretimin niteliğinin de yükselmesini her zaman birlikte getirmemekteydi. Öğretmen okulları, bu pek az iyimser tabloda belki bir istisna oluşturmaktadır. Dar-ül-muallimat'ların kız öğrenci sayısı yıldan yıla artmıştır. Bu öğretmen okullarından, yeni yöntemleri benimsemiş, ulema sınıfının karşısında mesleksi bir dernekte örgütlenmiş ve birkaç yıl sonra Mustafa Kemal'e Türkiye'de köklü bir eğitim reformu yapma olanağını sağlayacak olan kız ve erkek öğretmenler yetişecekti. Her ne olursa olsun, bir yüzyıla yakın süren arayış ve girişimler, Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim kurumlarını ancak çok kısmî olarak değiştirebilmiştir. Gerçi tekçi eğitim sisteminin yerini alan ikili bir rejim kızlara yönelik öğretimde belli bir gelişme sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunda kadının eğitim hakları ile gelişmelerin yanı sıra Osmanlı'da kadın ve hukuk ilişkisine bakacak olursak, imparatorluğun hukukunu modernleştirmek için Tanzimat'ın başından beri ortaya konan önemli esere rağmen, yasama planında kadının lehine gerçekleştirilen reformlar oldukça sınırlı olmuştur. Hukuksal planda kadının lehine en küçük önemdeki bir girişim bile başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Caporal, 1999: 116).

Osmanlı Devleti'nde kadının siyasi haklarına bakacak olursak, şunu söyleyebiliriz ki zaten Meşrutiyet'in ilanına kadar Osmanlı Devleti'nde temsil sistemi ve meclis bulunmamakta idi. Siyasi egemenlik Osmanlı soyuna ait olduğundan egemenliği Osmanlı ulusu adına Osmanlı erkekleri kullanmaktaydı. Osmanlı Devleti Kanun-i Esasi'yi kabul etmekle 1876'da meşruti bir yönetime girmiştir. Fakat bunda da hiçbir şekilde kadınların siyasi hakları söz konusu olamamıştır. 1876'da Meclis-i Mebusan'ın seçim kanununun 65. maddesine göre, her 50.000 erkek için bir mebus seçilmesi kararlaştırılmıştır. Yani, oy hakkı böylece sadece erkeklere tanınmıştır. 1908 yılında meşrutiyetin tekrar ilanı ile Osmanlı Devleti tekrar meclisi ve anayasal düzeni hayata geçirmişse de yukarıda bahsi geçen seçim kanununun ilgili maddesi aynen kalmıştır. 1876 Anayasası'nda 1909 ve 1912 yıllarında gerçekleştirilen önemli değişiklikler dahi kadının siyasi hakları konusunu ele almamıştır (Güneş, 1996: 124-125, İnan, 2014: 337).

Siyasi anlamda kadın haklarına yer verilmeyen İkinci Meşrutiyet döneminde de Tanzimat döneminde olduğu gibi özellikle basın hayatında kadın hakları ve cemiyetleri ön plana çıkmıştır. Gelişen ve değişen eğitim hayatı ile birlikte aydınlanan kadınlar 40'a yakın dergi ve gazete çıkararak seslerini duyurmaya çalışmıştır. Kadının toplumdaki yeri ve öneminden edebiyata, siyasi hak arayışından modaya, ekonomik bağımsızlıktan tek eşliliğe

varana kadar geniş bir yelpazede yaptıkları yayınlarla daha çok kadını aydınlatmaya çalışmışlardır (Konan, 2011: 164). Kadın statüsünün değiştirilmesi amacıyla ilk feminist dernekleri kurarak toplumda kadın hareketini başlatmışlardır. 1909 yılında Halide Edip tarafından kurulan “Kadınların Yükselmesi Cemiyeti” bu cemiyetlerden bir tanesidir (T.C. BOA İ.MBH, 8/31, T.C. BOA İ.MBH,1/23, T.C. BOA DH. EUM 5.ŞB, 79/28, Aydın, 2009: 147-156).

2. Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Sonrası Türk Kadınının Yeri

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması diğer toplumlardaki kadınları etkilediği gibi Türk kadınlarının değişimini de tetikleyen faktör olmuştur (Uzun, 2017: 74). Birinci Dünya Savaşı öncesinde erkekler silahaltına alındığı için erkeklerin boş bıraktığı yerleri doldurmak için fabrikalarda, yazıhanelerde, toplum görevlerinde çalışmak zorunda kalmıştır. Son olarak askerliğe benzer bir iş taburuna yazılarak, İstanbul sokaklarının temizliği ile görevlendirilmişlerdir. Savaşın sonuna doğru kadınlar hakkındaki en önemli gelişme laik bir evlenme şekline izin veren Aile Kanunu'nun kabul edilmesi olmuştur. Bu kanun kadınlara erkeğin tek eşi olma hakkını tanıyordu (Kinross, 2016: 490). 1917 kararnamesi, evliliği yasal bir çerçeveye bağlarken, kadınlara ilk defa boşanma hakkını vererek, çok karılı evliliği karının rızasına bağlayarak sınırlandırıyordu (Uzun, 2017: 74).

Birinci Dünya Savaşı'nı yenik devletlerarasında bitiren Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşma ile birlikte topraklarımız işgalci devletlerin tehdidi ile sarsılmıştır. İşgal edilen yerlerde savunmasız sivil halka karşı hukuka aykırı ve insanlık dışı muameleler yapılmıştır. İzmir'in işgalinde yaşanan olaylarda ve ardından Maraş'ta ve diğer pek çok şehirde yaşanan trajik olaylar kulaktan kulağa yayıldıkça tüm Anadolu milli bilinçle ayağa kalkmıştır. İtilaf Devletleri'nin bu haksız ve hukuksuz saldırılarına son vermek ve işgalleri durdurmak üzere Türk milleti, Gazi Mustafa Kemal Paşa liderliğinde örgütlenerek hep birlikte ayağa kalkmıştır. Artık kadın cephede silahla veya cephe gerisinde el işi ile çiftçilikle, memuriyetle, fikir hareketleri ile gücü eline almıştır. Kara Fatma lakabı ile tanınan Erzurumlu Fatma Seher, Gördesli Makbule Hanım, Tayyar Rahmiye Hanım, Hatice Hanım, Nezaket Hanım gibi birçok kadın savaşın doğrudan içinde yer alarak ulusal savaşa katkıda bulunmuştur (Tansel, 1991: 33-39, Korkmaz, 2022: 660). Türk kadınları yiğitliğin en güzel örneklerini göstererek zafere ulaşılmasında büyük emek sarf etmiştir. Mustafa

Kemal de Türk kadınının Millî Mücadele'deki hizmetlerinden her zaman ve her fırsatta övgüyle bahsetmiştir:

“Son yılların devrim aşamasında, ateşli özverilerle yüklü mücadelesinde, ulusu ölümden kurtarıp kurtuluşa ve bağımsızlığa götüren kararlı çalışma ortamında her ulus bireyinin çalışması, çabası, yardımı, özverisi geçmiştir. Bunlar arasında en fazla ululanarak anılması ve her zaman şükranla yinelenmesi gereken bir yardım vardır ki, o da Anadolu kadınının gösterdiği çok yüce, çok yüksek, çok değerli özveridir. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir ulusunda Anadolu köylü kadının üstünde kadın emeğinden söz etme olanağı yoktur. Dünyada hiçbir ulusun kadını “Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, ulusumu kurtuluşa ve zafere götürmede Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, ulusumu kurtuluşa ve zafere götürmede Anadolu kadını kadar çaba gösterdim” diyemez.

Hanımlar, efendiler, kadınlarımız sosyal yaşamımızda her zaman erkelerimizle yan yana yaşadılar. Bugün değil, eskiden beri, uzun zamanlardan beri kadınlarımız yaşam kavgasında, tarım yaşamında, geçim çabasında erkeklerle yan yana, onlardan yarım adım bile geri kalmaksızın yürüdüler. Belki erkeklerimiz ülkeyi istila eden düşmana karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini gererek dikildiler. Ama erkeklerimizin oluşturduğu ordunun yaşam kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir. Ülkenin varoluş nedenlerini hazırlayan kadınlarımız olmuş ve olmaktadır. Bu savaşta ve önceki savaşlarda ulusun yaşama yeteneğini ayakta tutanın kadınlarımız olduğunu kimse yadsıyamaz. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, ürünü pazara götürerek paraya dönüştüren, aile ocağının bacasını tüttüren, tüm bunlarla birlikte sırtında, kağnısıyla, kucığında yavrusuyla, yağmur demeden cepheye cephe taşıyan hep onlar, hep o yüce, o özverili, o kutsal Anadolu kadını olmuştur. Öyleyse hepimiz bu yüce ruhlu ve bu yüce duygulu kadınlarımız şükran ve minnetle kutlamalı, kutsamalıyız.”
(Turhan, 1995: 337).

Mustafa Kemal'in yukarıdaki sözlerinde ulusu zafere götüren Türk kadını söyleminden sadece Millî Mücadele sırasında cephede faaliyet gösteren kadınlarımızdan bahsetmediği aşikârdır. Çünkü Türk kadını çalışma yaşamında ve toplumu bilinçlendirmede, milleti direnişe çağırma konularında büyük çaba sarf etmiştir.

Omuzlarına büyük sorumluluk düştüğünün bilincinde olan Türk kadını bu dönemde işgal altındaki İstanbul'da düzenlenen miting ve toplantıları izlemiş hatta kürsüden halka seslenmiştir. Kadınlar kurdukları milli cemiyetler ile cepheye yardım toplayarak, geniş kitleleri yardıma çağırarak, askere giyecek temin ederek ve ordunun sağlık hizmetlerinde çalışarak vatanın kurtarılmasına hizmet etmiştir. Örneğin, Türk Ocakları ve Muallimler Cemiyeti'nde çalışan kadınlar mücadeleye büyük katkıda bulunmuştur (Kurnaz, 1983: 263). Basında da kadınların Millî Mücadele'de etkin olmasına dair cesaretlendirici yazılar yazılmıştır. Örneğin 7 Nisan 1919 tarihli Memleket gazetesinin ilk sayfasındaki "Türk Kızı da Millî Mücadeleye Atılmalıdır" başlıklı yazısında "...Türk kızı, Türk genci haydi vazife başına! Vazife başı vatan sinesi, halkın sahasıdır. Bilhassa Türk kızı kalbinin ferdi emellerinden silkinip yüksek heyecanları duymakta olduğunu bugün ibraz etmelidir. (...) Artık kadın ve erkek yok, vatanın yavruları vardır. Türk'ün kız ve erkek çocukları el ele ve kalp kalbe verecekler, kardeşlerinin kurtuluşu, halkın ta'alisi içtimai salahı uğruna atılacaklardır" sözleri yer almıştır (Memleket, 7 Nisan 1919).

Millî Mücadele günlerinde kadınların erkeklerle birlikte direniş göstermesi, cephede ve cephe gerisinde en az erkekler kadar rol alması siyasi anlamda onlara maalesef bir katkı sağlamamıştır. Türk kadının erkeklerle omuz omuza verdiği bu mücadeleye rağmen, Millî Mücadele döneminde çıkarılan kanunlarla da kadınların seçme seçilme hakkı kendilerine teslim edilmemiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra değiştirilen İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda da kadınlar seçime dâhil olamamıştır. 1923 başlarında Tunalı Hilmi Bey'in, Meclis'te kadınların yeni seçim kanununa hazırlık olarak yapılacak sayıma sokulmalarını önermesi mecliste büyük tartışmalara yol açmıştır. Bunun kadınlara seçim hakkı vermek anlamına gelmediği anlatılmak istense de karşıt sesler bu açıklamaları dahi bastırmış, sözün devamının gelmesini engellemiştir (TBMM ZC., D.1, C.28, İ.4, 17). Bu kanuna göre madde 1'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin azası Türkiye Devleti halkından her 20.000 nüfus erkek bir nefer olmak üzere intihap olunur, madde 2'de ise 18 yaşını ikmal eden her erkek fert intihap etmek hakkını haizdir hükmüne yer verilmiştir. Bu maddelerden anlaşılacağı üzere kadınlar sayım ve seçime dâhil edilmeyerek sadece erkek vatandaşlar bu işe dâhil edilmiştir.

3. Cumhuriyet Dönemi Kadın Haklarındaki Gelişmeler

Kadın haklarının düzeltilmesi konusu her gündeme geldiğinde Millî Mücadele'yi yürüten, Birinci Mecliste, buna karşı gelen sesler yükselmiştir. Bu nedenle kadınların hukuki statüsündeki köklü değişiklikler, bu değişikliklere karşı koyan muhalefetin tasfiyesinden sonra İkinci Meclis tarafından gerçekleştirilmiştir. 8 Nisan 1924 tarihinde şeriat mahkemeleri kaldırılmıştır. Ancak bu değişiklikten sonra bile şeriat hala aile ve şahıs hukukunun birçok alanında yürürlükte kalmaya devam etmiştir. Hâkimler laik bir mahkemede oturmalarına karşın hala şeriat hükümleri ile iş yapmaya devam etmiştir. Buna bir son vermek üzere 11 Eylül 1924'te 26 hukukçudan oluşan bir komisyon İsviçre Medeni Kanunu'nu Türk toplumunun ihtiyaçlarına uyarlamak üzere göreve başlamıştır. Medeni Kanun ile birlikte, Osmanlı düzeninde kadının hukuki statüsünü belirleyen ve kadını aşağı bir statüde tutan dini esaslar yerine Batılı toplumlarda kadının statüsünü belirleyen çağdaş ve laik hukuki esaslar kabul edilmiştir. Buna göre, kadın ve erkek yasa önünde, evlilik, boşanma, velayet, veraset gibi konularda eşit haklara sahip olmuştur. Çok karılı evlilik tarihe karışmıştır. Müslümanlar için en sarsıcı olanı da Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesinin yasal olarak mümkün hale gelmesi ve bütün yetişkinlerin istedikleri takdirde kanunen din değiştirme hakkına sahip olması olmuştur (Lewis, 1997: 365-366). Cumhuriyetin kadın devrimi olarak; 1926'da kabul edilen Medeni Kanun'un yanı sıra, 1924 yılında çıkarılan ve eğitimin laikleşmesini sağlayan, kadınlara erkeklerle birlikte eşit eğitim hakkı sunan Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 1925 yılında çıkarılan peçe ve çarşaf giyme zorunluluğunu ortadan kaldıran Kılık Kıyafet Kanunu yapılan yasal değişikliklerin belli başlıları olmuştur.

Mustafa Kemal'in çağdaşlaşma yolunda gerçekleştirdiği tüm bu devrimlerde Türk kadınlarının toplumda nasıl bir yeri olması gerektiği konusundaki görüşleri 21 Mart 1923'te Kızılay Kadınlar şubesinin düzenlediği çay partisinde Konyalı hanımlarla yaptığı konuşmasında saklıdır:

“Muhterem hanımlar, muhterem beyler, hepiniz bilirsiniz, kadınlarımızın bunca özverisine, kadınlarımızın bunca hizmetine, erkeklerden hiçbir yerde geri kalmayan bunca becerilerine karşın düşmanlarımız ve Türk kadının ruhunu bilmeyen bazı yüzeysel bakışlar kadınlarımıza karşı birtakım suçlamalarda bulunmaktadır. Kadınlarımızın bomboş yaşadıklarını, bilimle, kültürle ilişkileri bulunmadığını uygar yaşam ve sosyal yaşamla ilgilenmediklerini her şeyden yoksun kaldıklarını onların Türk erkekleri

tarafından yaşamdan, dünyadan, insanlıktan, çalışıp çabalamaktan uzak tutulduklarını söyleyenler vardır. Ama gerçek böyle midir?

Kuşkusuz Türk kadını böyle görmek onu görmemektir. Yabancıların ve bizi düşman gözüyle görenlerin tanımladıkları ve betimledikleri kadınlar bu vatanın asıl kadını, Anadolu'nun gerçek Türk kadını değildir. Öyle kadınlar bizim gerçek hayatımızda ve asıl ülkemizde yoktur. Türk kadını yanlış görüp yanlış anlatanlar, özellikle büyük şehirlerimizde, gelişkin uygar sanılan yerlerde bazı Türk kadınlarının dış görünüşlerine bakarak aldaniyorlar.

Dış görünüşleri ile düşmanlarımıza, özellikle içimizdeki herkesi kötüleme düşkünlerine bilerek ve daha çok bilmeyerek dedikodu malzemesi veren görünümlere, hepimizin bildiği gibi, en fazla ülkemizin en büyük şehri olan, yüzyıllarca devletin ve Hilafetin başkenti olmuş İstanbul'da rastlanıyor. Düşmanlarımız bu görünümdeki kadınlarımızın edindikleri izlenimlerle acı hükümler veriyor ve diyorlar ki: "Türkler uygar bir ulus olamaz..."

Mustafa Kemal konuşmasının devamında, yabancıların Türk kadınları üzerindeki bu yanıltıcı yargısında kadınlarımızın dış görünüşünün rolü üzerinde duruyor. Ülkemizin bazı yerlerinde kadınların ya çok kapalı, bazı yerlerinde ise çok açık olduklarının altını çizen Mustafa Kemal, her ikisinin de Türk kadını yansıtmadığının altını çiziyor. Ya ileriye ya da geriye doğru aşırılık olarak tasvir ettiği bu durumun her ikisinin de dinimizce uygun olmadığını belirtiyor.

O şekiller dinimizin gereği değil karşıtıdır. Dinimizin tavsiye ettiği örtünme hem yaşama hem de erdeme uygundur. Kadınlarımız şeriatın tavsiyesine ve dinin buyruğuna uygun biçimde örtünselerdi ne o kadar kapanacaklar ne de o kadar açılacaklardı. Şeriata uygun örtünme kadınlar için bir zorluk halini almayacak, kadınların sosyal yaşamda, ekonomik yaşamda, geçim yaşamında, bilim yaşamında erkeklerle işbirliği yapmasına engel kalmayacak sadeliktedir. Bu sade biçim toplumumuzun ahlak ve adabına aykırı değildir.

Giyinişimizi aşırıya vardiuranlar, kıyafetlerinde Avrupa kadını taklit edenler her ulusun kendine özgü gelenekleri, kendine özgü adetleri, kendine göre ulusal özellikleri olduğunu düşünmelidirler.

Daha esenlikle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınına çalışmamıza ortak etmek, yaşamımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına bilimsel, ahlaki, sosyal, ekonomik yaşamda erkeğin ortağı arkadaşı, yardımcısı ve desteği yapmak yoludur esenlikli yol.

Kadınlık konusunda biçim ve kıyafet görünüşü ikinci derecede kalır. Kadınlarımız için asıl savaşım alanı biçim ve kıyafette başarıdan çok ve asıl başarılı olunması gereken alan kültürle, aydınlıkla, gerçek erdemle donanmak ve bezenmektir”

Mustafa Kemal, Türk kadınlarının siyasi haklarının teslim edilmesine dair de birçok söylemde bulunmuştur. Bunlardan bir tanesi 1 Şubat 1931 tarihinde İzmir Kız Öğretmen Okulu’nda yaptığı konuşmadır:

“Türk Kadını dünyanın en aydın, en erdemli, en ağırbaşlı kadını olmalıdır. Ağır sıklıkta değil, ahlakta, erdemde ağır, onurlu bir kadın olmalıdır. Türk kadının görevi, Türkün zihniyetiyle, bileğiyle, azmiyle korumaya ve savunmaya yeterli kuşaklar yetiştirmektir. Ulusun kaynağı, toplumsal yaşamın özü olan kadın ancak erdemli olursa görevini yerine getirebilir. Kadın herhalde çok yüce olmalıdır. Burada Fikret’in ‘Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer.’”

“... Türk kadınları ülkenin yazgısını ulus adına yöneten siyasi topluluğa katılma isteğini belirterek ulusun vatandaşlara yüklediği görevlerden hiçbirinin dışında bırakılacaklarını düşünemezler. Çünkü görev karşılığı olmayan hak yoktur.” (Turhan, 1995: 338-339).

Siyasî haklar açısından 1924 Anayasasında dahi kadınla erkek eşit değildir (Mumcu- Küzeci, 2019: 186, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>). Kadınların seçme ve seçilme hakkı vermeyen 1924 anayasasında seçme ve seçilme hakkı “erkek Türk” vatandaşlarına tanınmıştır. (Konan, 2011: 167). 1924 Anayasası’nda daha sonra yapılan düzenlemelerde “kadın erkek her Türk” bu haklara sahip kılınmıştır. Ancak bu defa da kadınların siyasal rüşte erkeklerden daha geç ulaştıklarına hükmedilmiş olacak ki 1924 metninde oy kullanma yaşı 18 iken kadınlara da bu hakkın tanınmasıyla birlikte çıta 22 yaşını bitirme koşuluna yükseltilmiştir (Tanör, 1999: 324, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>).

Ancak, kadınlar toplumda çeşitli mesleklere ve sonunda politikaya atıldıkça toplumdaki buzlar, kendiliğinden çözülmeye başlamıştır. (Kinross, 2016: 492). Neticede kadınların belediye seçimlerine girme hakkı 20 Mart 1930’da Türkiye Büyük Millet

Meclisi'nde görüşülmeye başlanarak 3 Nisan 1930'da Belediye Kanunu kabul edilmiştir. (TBMMZC, D.3, C.18, İ.3, (Kırk Üçüncü İnikat-3.IV.1930):3-10). Belediye Kanunu'nda kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesinde Afet İnan'ın büyük katkısı olmuştur.

Mustafa Kemal'in çok uzun yıllardır, hatta Karlsbad hatıralarını kaleme aldığı yıllara kadar uzanan kadın haklarının hayata geçirilmesine dair düşünceleri kadınlara seçme seçilme hakkının verilmesini savunan Afet İnan'ın başından geçen bir olay ile hız kazanmıştır. 1929-1930 eğitim-öğretim yılında yurttaşlık dersi veren Afet Hanım seçimlerin önemini kavratılmak amacıyla sınıfta örnek bir belediye seçimi düzenlemiştir. Seçimi bir kız öğrenci kazanınca erkek öğrencilerden birinin kadınların seçme ve seçilme hakkına sahip olmadığı gerekçesiyle sonuca itiraz etmesi üzerine Afet Hanım bu olayı Atatürk'e anlatmıştır. Afet İnan'ın konuyu Atatürk'e anlatması ve kadın hakları ile ilgili taleplerini iletmesinden sonra Atatürk konuyu hukukçulara inceletmiştir. Ardından kadınların belediye seçimlerine katılması meselesi meclis gündemine gelmiştir. Belediye Kanunu'nun mecliste görüşmeleri esnasında İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından *“Belediyelerimizin Anayasası demek olan bu ana kanun büyük inkılabımızın bir eseri olduğu ve Hükûmetin her işte olduğu gibi bu layihayı da Türk istiklal ve inkılabının büyük lideri Gaziden aldığı ilham ve onun çizdiği direktifle hazırlanmış olduğu”* da altı çizilerek açıklanmış, Türk kadınının bu kanunla belediye işlerinde görevlendirildiği ve yakın senelerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de yer alacağı eklenmiştir. 1580 sayılı ve 3 Nisan 1930 tarihli Belediye Kanunu'yla kadınların belediye seçimlerine katılabilmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanınca kadınlara siyasal alanda ilk kez temsil hakkı tanınmıştır (İnan, 2000: 12-13, Erdem, 2015: 1271-1272).

Aynı gün Afet İnan'ın Türk Ocağı'nda “Seçim Haklarımız” isimli konferansı Atatürk'ün teşvikleri ile ciddi bir kalabalığın katılımı ile gerçekleşmiştir. Seçim sisteminde karışık bir takım ruhi etkenlerin olduğunu söyleyen Afet İnan, birçok ülkede kadınların seçim hakkı olduğunu bu hususta tereddüt ve kötü zihniyetin skolâstik bir zihniyet olduğunu, erkeklere ilk nasihati veren ve analık vazifesi olanın kadın olduğunu belirtmiştir. Kadınları siyasî haktan menetmek için uğraşanların kadın-erkek arasındaki iş bölümünün sekteye uğrayacağına inandıklarını belirten Afet İnan, işbölümü fikrinin ne erkeklere ne kadınlara yapamayacakları vazifeleri veremeyeceğini söyleyerek konuya şöyle açıklık getirmiştir:

“...Kadın bugün, istenilsin, istenilmesin, siyasi fikri ve iktisadi hayata samimi bir surette karışmıştır. Kadın, bugün hemen her türlü işte tezgâhlarda, fabrikalarda, büyük

mağazalarda, ticarethanelerde, memurluklarda, bütün hizmetlerde çalışmaktadır. Kadınlar ancak siyasi haklara sahip olmakla hür olduklarını hissedebilirler ve evlatlarına hürriyetin kutsiyetini anlatabilirler...” Afet İnan, Türk tarihinin en eski devirlerinde devleti temsil edenin sadece devlet reisi olmayıp, onunla birlikte hatunun da devleti temsil ettiğini hatırlatmakta, en ağır işleri kadın ve erkeğin beraber yaptıklarını belirtmektedir. Demokrasinin mantığına göre kadının siyasi haklarını vermenin millet için faydalı olduğunu, kadının da insan ve akli başında olduğunu belirterek milletin fertleri ile istişare etmesi gerektiği üzerinde durmuştur (Cumhuriyet, 1930: 1).

Türkiye Cumhuriyeti, varlığının ilk yıllarından itibaren çağdaş anlamda kadın-erkek eşitliğine çok olumlu bir anlam yüklemiş, o dönemde birçok Batı ülkesine kıyasla çok daha radikal uygulamalar ve düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bu durumun en bilinen örneklerinden birisi de kadınların gerçek vatandaşlar olarak tanınmasında önemli bir adım olan kadınlara seçme ve seçilme hakkının Türkiye’de kadınlara 1934 yılında tanınması olmuştur.

5 Aralık 1934 tarihinde Meclis’e İsmet İnönü, Cemil Ubaydın ve Recep Peker imzalı, seçimlerin yenilenmesine dair bir takrir sunulmuş ve ittifakla kabul edilmiştir (TBMMZC, D.IV, C.25, İ.4, (On İkinci İnikat-5. XII. 1934): 81. Karar 9 Kanunuevvel 1934’te Resmî Gazete’de yayınlanmıştır. Resmî Gazete, 9 Kanunuevvel 1934). Meclis’te seçimin yenilenmesi kararının alındığı gün rivayetleri haklı çıkararak bir başka teklif de görüşülmüştür. İsmet İnönü ve 191 arkadaşının teklifi ile Anayasa’nın Milletvekili Seçim Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesi ile ilgili bir teklif Meclis’e sunulmuştur. Kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanıyan teklif Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde toplam 317 azadan oylamaya iştirak eden 258 kişinin tamamının onayı ile kabul edilmiştir (TBMMZC, D.IV, C.25, İ.4, (On İkinci İnikat-5. XII. 1934): 86; BCA, Fon Kodu: 490.01.0.0.2.9.15, (18.12.1934).

Cumhuriyet devrimleriyle birlikte çok eşliliğin kaldırması yasalar önünde kadın-erkek eşitliğinin sağlanması köklü değişimlerdir. Cumhuriyetin kabul edilmesi ve arkasından gerçekleştirilen çağdaş politikalar, Türkiye’de kadınların toplumdaki konumunu kökten değiştirmiştir.

4. İngiliz Basınının Türk Kadınının Çağdaşlaşma Sürecine Yönelik Algısına Örnekler

Türkiye’de cumhuriyetin ilanı ile birlikte kadının özgürleşmesi ve toplumda hak ettiği yeri alması yönündeki girişimlere dair İngiliz basınında birçok yazı kaleme alınmıştır. Türkiye’de kadının harem hayatının geçmişte kaldığı, kılık kıyafetle ilgili olarak peçenin Türk kadını tarafından istenmediği, süreç içerisinde yavaş yavaş kadınların yüzlerini açtıkları ve çarşafı terk etmeye başladıklarından sıklıkla bahsedilmiştir. Savaşın Türk kadınına profesyonel anlamda iş hayatına atılmaya zorladığı bu nedenle erkeklerin yaptıkları işleri yapmak zorunda kaldıkları yazılarda vurgulanmıştır. Türk kadınının özellikle dış görünüşü ve toplumdaki yansıması, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi karşılaştırılmıştır (The Sphere, 30.12.1922).

1922 yılında yayınlanan bir yazıda da Türk kadının örtünme şekli ile ilgili paylaştığı bazı fotoğraflarla, kadının eskisi gibi toplum hayatında erkeklerden gizlenmeye çalışmadığı ve kılık kıyafetindeki değişikliklere dikkat çekilmiştir (The Graphic, 4.11.1922). 22 Mayıs 1922 tarihinde İngiliz basınının önemli gazetelerinden “*The Courier*”, “*Turkish Women*” başlıklı makalesinde, “*Türkiye’de özgürleşme girişimlerine dair önemli atılımlar gerçekleşmekte. İstanbul’dan gelen haberlere göre üniversitenin Tıp Fakültesi kız öğrenci almaya karar verdi. Bir Türk şairin kızı Aga Oğlu, okula kabul edilen ilk kız öğrenci oldu.*” şeklinde kaleme almıştır (The Courier, 22.05.1922).

İngiliz basınında Türk kadınlarının değişimleri inanılmaz olarak nitelendirilirken, Mustafa Kemal’in başrolde olduğu ve Türk kadınlarına özgürlüklerini veren, hayallerini gerçekleştiren lider olduğu vurgulanmıştır. Türklerin muzaffer komutanı Mustafa Kemal’in, Türk haremelerini sona erdirdiği, Türkiye’de kadınların hayatının kökten değiştiği her fırsatta İngiliz kamuoyuna yansıtılmıştır. Mustafa Kemal’in kadının örgütlü gücüne önem verdiği ifade edildiği bir makalede;

“*Türk haremeleri sona erdi. Kadınların geleneksel yaşayışları din kurallarından daha ileri gitti ve hakları haczedildi. Kadınlarımız kendini saklamamalı, eğer kendilerini toplumdaki ayrıştırırlarsa, sosyal hayat açtıkları çeker, toplum ilerler ama mükemmel olamaz.*” şeklinde yer verilmiştir. Aynı makalenin devamında “*A Soldier’s Ideas*” (Bir Askerin Fikirleri) alt başlığı ile Mustafa Kemal’den “*Kemal dinci bir reformcu değil... O bir asker. Son savaşta Türk kadını değişti, Türk kadını evde her türlü işte erkeğin yerini aldı. Çünkü erkekler savaşmaya gitti.*” diyerek bahsedilmiştir. (The Yorkshire Evening Post, 6.02.1923).

İngiliz basını, Türk kadının modernleşme sürecindeki bazı önemli Türk kadınlarına yer vermiştir. İlk Türk kadın Doktor Safiye Ali, İzmir’de ilk sahneye çıkan Türk kadını

Darül Bedai’li Bedia Muvahhit, ilk Türk güzellik kraliçesi Keriman Halis gibi birçok Türk kadını Avrupa kamuoyuyla bu yazılar sayesinde buluşmuştur (The Times, 12.11.1932, Belfast News Letter, 5.09.1933, The Daily Mail, 11.03.1925, The Woman’s Leader, 19.02.1926). İlk Türk kadın Doktor Safiye Ali’nin Türk kadınlarının neden sağlıklı olduğu sorusuna verdiği yanıt, İngiliz basınında geniş yer verilmiştir (The Evening News, 16.07.1924). Türkiye’de tiyatro sanatının gelişimi önündeki engelin Türk kadınlarının tiyatrodaki sahne alabilmesi ile kaldırıldığını ifade eden İngiliz basını, Bedia Muvahhit’in modern kıyafetlerle sahneye çıkmasının ve izleyici tarafından bunun kabullenilmesinin Türkiye’deki değişimin bir doğal sonucu olduğu ve artık buradan geri gitmenin mümkün olmadığı belirtilmiştir (Belfast News Letter, 25.12.1925).

İngiliz basınında her fırsatta, Türkiye’nin hızlı modernleşmesine paralel olarak kılık kıyafetin modernleşmesi ve Türk kadınının pozisyonundaki değişiklikler belirtilmiştir. Tüm bu değişiklikler içerisinde en şaşırtıcı olanın ise, Türk kadınlarının durumundaki değişiklik;

“Türk kadını sadece birkaç yıl önce tüm mesleklerden mahrumdu ve peçeliydi. Şimdi peçe eski bir parça olarak kabul ediliyor ve Türk kadını kariyer elde etme fırsatına hukuksal olarak sahip. Tıpta, ekonomide, devlet ofisinde veya okulda. Sadece bir şeyde hala hak elde edemediler ve bunda aktif bir istek oluşturmamışlar: seçim ve şimdi kaçınılmaz olarak bu talep geldi.

...Avrupalı kadınlar kendi yolunu çizebileceğini gösterdi. Türk kadınları da Batıdaki kız kardeşlerinden daha az yetenekli değil. Onların da Türk yönetiminde söz sahibi olması çok uzun sürmemeli” şeklinde ifade edilmiştir (Shelfield Daily Telegraph, 2.09.1927).

İngiliz basınında Türkiye’de kadınların özgürleşmesine dair yazıların 1924 yılı ve sonrasında da artarak devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu yazılarda Türkiye’deki reformların nedenleri üzerinde durulmakta, bu nedenler arasında özellikle Millî Mücadele’de Türk kadının aktif rol aldığına altı çizilmektedir. Ancak henüz Türkiye’de İsviçre Medeni Kanun’u bu yıllarda kabul edilmediği için, kadının medeni haklarının hala geliştirilmediği, çok karılığın halâ devam ettiği, kadının boşanma konusunda halâ yasal bir uygulamaya sahip olmadığı ve erkeğin 3 kere seni boşuyorum dediğinde kadının buna itiraz edemediği basında yer alan ve sorgulanan bahisler olarak yerini almıştır (The Times, 6.06.1929, Nottingham Evening Post, 11.01.1924).

1926 yılı itibari ile İngiliz basınında Türk kadınlarının özgürlük alanları ile ilgili yukarıda bahsi geçen endişeler yerini şaşkınlık ve övgü dolu sözlere bırakmıştır. Artık 1926'da Türk Medeni Kanunu kabul edilmiş, bu kanun ile birlikte Türk kadını, toplum ve aile hayatında erkekle eşit bir duruma gelmiştir. Türk kadının radikal bir şekilde evlilikte, boşanmada, miras ve diğer konularda İsviçre'deki kız kardeşi ile aynı haklara sahip olacağı İngiliz basını tarafından dikkatle vurgulanmıştır (The Times, 19.02.1926, The Times, 15.09.1926, The Woman's Leader, 8.01.1926).

The Times, 1933 yılında yayınladığı sayısında, Türk kadınlarının Avrupa'daki kız kardeşleri gibi giyindiğini, çalıştığını ve toplumun her alanında çağdaş bir şekilde yer aldığını belirtirken “*Türkler Hayallerini Gerçekleştirecek Lideri Buldu*” diyerek Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği reformları hayranlıkla izlediğini itiraf etmiştir (The Times, 28.10.1933).

“*Genç Türk kadınları, dünyaya açılmakta özgür, danslara katılabiliyor, dükkânlarda ve işyerlerinde çalışabiliyor, spor faaliyetlerine ve oyunlara katılabiliyor, erkelerle birlikte iş yemeklerinde bulunabiliyor. Her geçen gün toplum hayatında daha çok yer alıyorlar.*” (Nottingham Evening Post, 6.8.1936).

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti Devleti Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu temeller üzerine inşa edilmiştir. Bu temellerin nitelikleri Kemalizm çerçevesinde belirlenmiştir. Halkçı, milliyetçi, laik, demokratik ve cumhuriyetçi değerler devletin ve toplumun siyasî, hukuki, toplumsal ve kültürel her alanına yansımıştır.

Türk kadını, Tanzimat döneminde başlayan bir süreç içerisinde özellikle Jön Türk hareketinin sonucu olarak II. Meşrutiyet döneminde yaşanan dönüşüm sayesinde kat ettikleri mesafe ile daha çok bilinçlenmiş ve aydınlanmıştır. Osmanlı Devleti'nden teslim alınan bu miras ve birikimle, Cumhuriyet Türkiye'sinde attıkları her adımda daha özgür ve daha cesur hareket etmiştir. Gerek duyulduğunda hiç tereddüt etmeden ve çağrı beklemeden vatan savunmasına soyunan Türk kadını cephede ve cephe gerisinde göreve atılmak için bir an bile tereddüt etmemiştir. Erkeğin savaş koşulları nedeni ile boşalttığı yeri köyde, kentte çalışarak ve üreterek doldurmuştur.

Millî Mücadele'de göstermiş olduğu öncü role rağmen kadın siyasî haklarını hemen elde edememiş, ne yazık ki 1930 yılına kadar bu mücadeleyi sürdürmek zorunda kalmıştır. 1930 yılı itibari ile kadın nihayetinde siyasî kazanımlarını da elde etmeye başlamıştır. 1934

yılına gelindiğinde ise tüm siyasi haklarını kazanmıştır. Ayrıca 1926 yılında kabul edilen Türk medeni Kanunu ile kadın erkekle yasalar önünde her bakımdan eşit hale gelmiştir. Eşit yurttaş olarak yasal haklarını kazanmıştır.

Tüm bu dönüşüm İngiliz basını tarafından dikkatle takip edilmiş, cumhuriyetin ilanından 1933 yılına kadar 10 yıllık süre içerisinde Türk kadının değişimi birçok yazıya kaynaklık etmiştir. 10 yıl içerisinde yaşanan tüm bu gelişmeler son derece hızlı olduğu için İngiliz kamuoyunda inanılmaz ve şaşırtıcı olarak tasvir edilmiştir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki, Türk kadınının elde ettiği kazanımlar, siyasi haklarını elde edene kadar etkileyici fakat yeterli olmamıştır. Ele alınan yazılarda, Türk kadınlarının seçimle ilgili haklarını mutlaka elde etmesi gerektiği, Avrupa'daki kız kardeşleri ile eşit bir duruma gelmeleri gerektiği ve bunun için daha çok ısrarcı olmaları istenmiştir. Türk kadınının siyasi hakları elde etmesine müteakiben ise İngiliz kamuoyu özellikle Mustafa Kemal'in reformcu özelliklerini ve Türk kadınına verdiği önemi takdir ettiğini kaleme alan yazılar yazmıştır. Türk halkı hayallerini gerçekleştirecek lideri buldu diyerek Mustafa Kemal'i değişen Türkiye'nin mimarı olarak ifade etmişlerdir. Türk kadınının bu olumlu algısı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde algısını sil baştan yazmıştır. Artık Türkiye Cumhuriyeti Devleti kadını ile erkeği ile çağdaş toplum ve devlet algısını oluşturmuştur.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri:**

- TBMM ZC. D.1, C.28, İ.4, 17.
TBMMZC, D.3, C.18, İ.3, Kırk Üçüncü İnikat-3.IV.1930.
TBMMZC, D.IV, C.25, İ.4, On İkinci İnikat-5. XII. 1934.
TBMMZC, D.IV, C.25, İ.4, On İkinci İnikat-5. XII. 1934.
BCA, Fon Kodu: 490.01.0.0.2.9.15, (18.12.1934).
BCA, Fon Kodu: 030.10.00.00.142.16.13.1, (24.11.1928).
T.C. BOA İ.MBH, 8/31
T.C. BOA İ.MBH,1/23
T.C. BOA DH. EUM 5.ŞB, 79/28
T.C. BOA, DH. MUI-109/29
T.C.BOA, İ.ZB., 2/15
T.C. BOA, DH. MUI. 5/8
Resmî Gazete, 9 Kanunuevvel 1934.

Kitaplar:

- Akyüz, Y. (2001). Başlangıç'tan 2001'e Türk Eğitim Tarihi. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938) (2006). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
Caporal, B. (1999). Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını 1 (1919-1970). İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
Çeker, O. (1999). Hukuk-i Aile Kararnamesi Giriş ve Tarihçesi, Mehir.
Gündüz, M. ve Musa Bardak, (2011). Eğitimci Bir Jön Türk Lider Ahmet Rıza Bey ve "Vazife ve Mesuliyet" Eserleri, 1. Baskı, İstanbul: Divan Kitap
Güneş, İ. (1996). Türk Parlamento Tarihi, No:14, C.1. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
İnan, A. (2014). Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Yayına Hazırlayan: Arı İnan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
İnan, A. (2000). Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
Karpat, K. (2010). Osmanlı Nüfusu (1830-1914). İstanbul: Timaş Yayınları.
Kemal, N. (2018). İntibah.Panama.
Kili, S (1998). Atatürk Devrimi. İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları
Kinross, L. (2016). Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu. İstanbul: Altın Kitaplar.

- Lewis, B. (1997). Modern Türkiye'nin Doğuşu. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Mumcu, A. (2019). İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Naci, F. (1968). 100 Soruda Atatürk'ün Temel Görüşleri. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Tanör, B. (1999). Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri. İstanbul: Yapı Kredi Yayıncılık.
- Tansel, F. A. (1991). İstiklal Harbinde Mücahit Kadınlarımız. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın (2015). Ankara: T.C. BOA Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay. Nu:137.
- Turhan: (1995). Atatürk'te Konular Ansiklopedisi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Unat, F.R. (1964). Türkiye'de Eğitim Sistemi Gelişimi Tarihine Bir Bakış. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Üçok C., Mumcu, A., Bozkurt, G. (2018). Türk Hukuk Tarihi. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Makaleler:
- Aydın, H. (2009). Kadın 1908-1909: Selanik'te Yayımlanan İlk Kadın Dergisi Üzerine Bir İnceleme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S:22, 147-156.
- Erdem, A. R. (2015). Atatürk'ün Kadına ve Kadın Eğitimine Verdiği Önem, *Belgi*, 9, 1266-1277.
- Güneş, M. (2014). Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili, *Akademik Bakış*, C.8, S: 15, 221-239.
- Konan, B. (2011). Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci, *AUHFD*, 60 (1), 157-174.
- Korkmaz, E. (2022). "Türk Ordusunda Kadının Yeri: Tarihi Perspektiften Bir Değerlendirme", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 43, 655-682.
- Kurnaz, Ş. (1996). "Millî Mücadele'de Türk Kadını". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 12, 257-268.
- Maden, F. (2012). Osmanlı Devleti'nde 1881-1882/1293 Nüfus Sayımı ve Meydana Gelen Hadiseler, Türkiye'de İskân ve Şehirleşme Tarihi, Editör Mehmet Ali, İstanbul: Beyhan, Kitabevi, 99-127.
- Tekeli, Ş. (1983). Kadın, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 5.İletişim Yayınları, 1190-1204.
- Toprak, Z. (2017). Yüzüncü Yılında Hukuk-ı Aile Kararnamesi. *Toplumsal Tarih*: 288, 40-42.

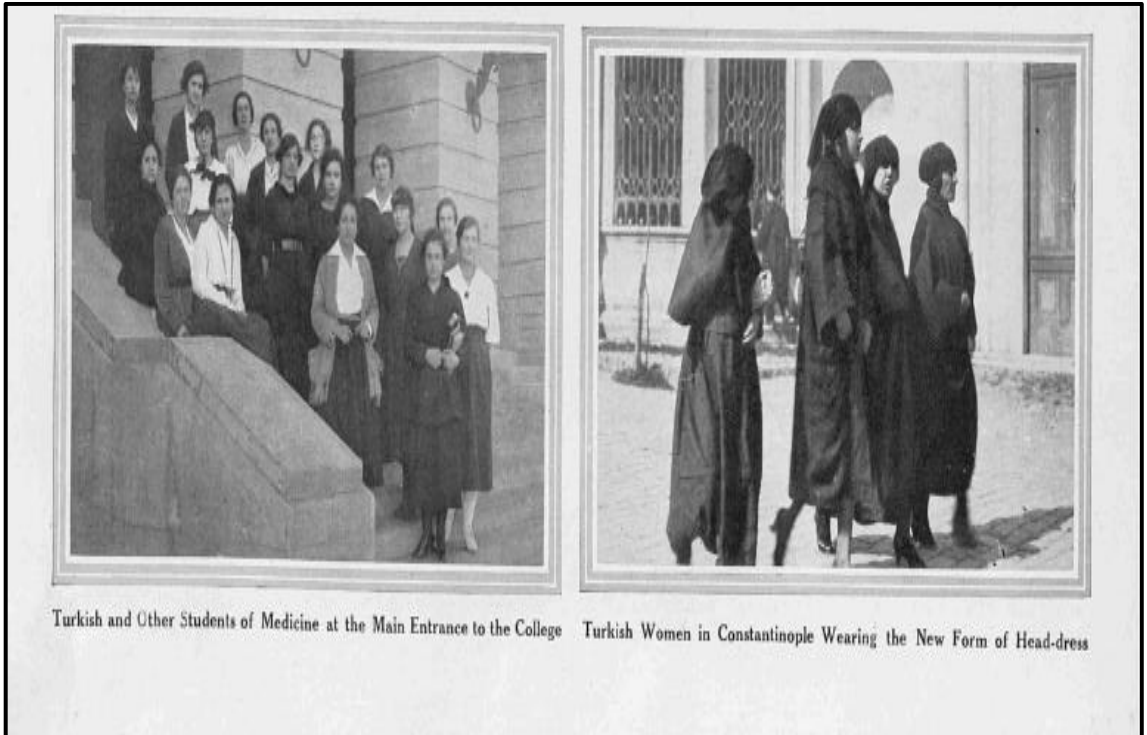
Uzun, İ. (2017). Kadın Haklarının Kazanılmasında Bir Cumhuriyet Kadını: Afet İnan (1908-1985). *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.3:1, 73-85.

Yabancı Gazeteler:

Belfast News Letter, 25.12.1925.
Belfast News Letter, 25.12.1925.
Belfast News Letter, 5.09.1933.
Nottingham Evening Post, 11.01.1924.
Nottingham Evening Post, 6.08.1936.
Sheffield Daily Telegraph, 2.09.1927.
The Courier, 22.05.1922
The Daily Mail, 11.03.1925.
The Evening News, 16.07.1924
The Graphic, 4.11.1922
The Sphere, 30.12.1922
The Times, 19.02.1926.
The Times, 15.09.1926.
The Times, 6.06.1929.
The Times, 12.11.1932.
The Times, 28.10.1933.
The Yorkshire Evening Post, 6.02.1923.
The Woman's Leader, 8.01.1926.
The Woman's Leader, 19.02.1926.
The Woman's Leader, 8.01.1926.

Ekler:

Ek 1: "The Turkish Woman Of To-Day", **The Sphere**, 30.12.1922, s:334

Ek 2: “Common Impressions Regarding Turkish Women Corrected”, **The Graphic**,
4.11.1922

